

DOI: 10.18372/2307-9061.77.20784

УДК 342.9:343.98(045)

М. І. Легенький,

доктор юридичних наук, професор

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4179-1964>

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ЕКСПЕРТА

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна

E-mail: mykola.legenkyi@npp.kai.edu.ua

Мета: з'ясувати зміст та правову природу судової експертизи в адміністративному судочинстві, проаналізувати погляди науковців щодо її визначення та дослідити процесуальний статус судового експерта. **Методи дослідження:** застосовано логіко-семантичний метод з метою визначення понять «судова експертиза», «спеціальні знання». Діалектичний метод пізнання, за допомогою якого була з'ясована правова природа судової експертизи та процесуальний статус експерта. За допомогою методу аналізу та синтезу визначено особливості судової експертизи в адміністративному судочинстві. **Результати:** здійснено комплексне дослідження інституту судової експертизи в адміністративному судочинстві України, що забезпечує об'єктивність і повноту розгляду публічно-правових спорів. Проаналізовані наукові підходи до визначення поняття «судова експертиза», що демонструють багатозначність і поліаспектність цього явища. Обґрунтовано, що судова експертиза є окремим правовим інститутом, який потребує узгодженого підходу до його правового регулювання та практичного застосування. Проаналізовані наукові підходи до визначення поняття «спеціальні знання», які є необхідною складовою судово-експертної діяльності, а також правовому статусу експерта як суб'єкта, що наділений правами і обов'язками. Здійснено узагальнення підстав дисциплінарної відповідальності експерта та межі його професійної діяльності. Розглянуті вимоги до експерта, закріплені в чинному законодавстві, умови допуску до проведення експертиз. **Обговорення:** ефективність використання судової експертизи як способу встановлення істини в адміністративному судочинстві безпосередньо залежить від рівня професіоналізму експерта, дотримання ним процесуальних і етичних стандартів, а також від належного використання судом результатів експертного дослідження.

Ключові слова: адміністративний процес; адміністративне судочинство; судова експертиза; процесуальний статус експерта; висновок експерта; спеціальні знання; засіб доказування.

Постановка проблеми та її актуальність.

Судова експертиза у сучасному адміністративному судочинстві має особливе значення як ефективний засіб доказування, що забезпечує повноту, об'єктивність і обґрунтованість судових рішень. Водночас відсутність єдності в доктринальних підходах до визначення правової природи судової експертизи, меж використання спеціальних знань та процесуального статусу експерта ускладнює формування сталої право-

застосовної практики. В умовах реформування процесуального законодавства та зростання складності адміністративних спорів виникає потреба в комплексному аналізі інституту судової експертизи та науковому осмисленні ролі судового експерта як носія спеціальних знань і самостійного суб'єкта адміністративного процесу, що є важливим для підвищення ефективності судового захисту прав, свобод та інтересів осіб у публічно-правових спорах.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. У процесуальній науці завжди приділялась значна увага інституту судової експертизи та була предметом наукових досліджень таких науковців, як М.Г. Щербаковський, С.С. Бичкова, М.В. Джафарова, Л.М. Романенко, Ю.Я. Лоза, О.Г. Рувін, Е.Б. Сімакова-Єфремян, О.Ю. Янчук та ін. Однак, враховуючи динамічність адміністративного процесуального права та посилення ролі судової експертизи у вирішенні публічно-правових спорів, наукове опрацювання цього інституту є надзвичайно актуальним для забезпечення належного теоретико-правового підґрунтя його застосування.

Метою статті є з'ясування змісту та правової природи судової експертизи в адміністративному судочинстві, аналіз поглядів науковців щодо її визначення, розкриття сутності спеціальних знань як елемента судової експертизи та окреслення процесуального статусу експерта як носія таких знань у межах адміністративного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Судова експертиза має поліаспектний характер, оскільки у прикладному вимірі вона розглядається як судово-експертна діяльність, у науковому відноситься до спеціальної галузі знань, у філософському має статус форми пізнання, а у правозастосовному є процесом застосування спеціальних знань.

Важливість визначення змісту поняття судової експертизи в адміністративному судочинстві обумовило звернення до вказаної проблеми дослідників, та отриманих у результаті таких досліджень відповідних напрацювань. У наукових підходах судова експертиза трактується як процесуально врегульована діяльність із застосування спеціальних знань, спрямована на встановлення фактичних даних у справі, результатом якої є висновок експерта як джерело доказів

Так, М.Г. Щербаковський розглядає судову експертизу як проведення судовим експертом з використанням спеціальних знань і відповідно до закону дослідження представлених компетентними органами (особою) об'єктів з метою встановлення фактичних даних у справі, що відображається у висновку експерта, який є джерелом доказів [1, с. 16].

С.С. Бичкова визначає судову експертизу як проведення на підставі ухвали суду особою, яка володіє спеціальними знаннями та має спеціальний процесуальний статус (експертом), дослідження певних фактів та фактичних обставин справи з метою повідомлення суду відомостей, які мають значення для справи, що оформляється спеціальним документом – висновком експерта [2, с. 29].

М.В. Джафарова розглядає експертизу в адміністративному судочинстві як призначене за ухвалою адміністративному суду спеціальне дослідження для з'ясування обставин, що мають значення для адміністративної справи і потребують необхідних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, що проводиться обізнаною особою – експертом – у певній процесуальній формі для отримання судового доказу в справі (висновку експерта) [3, с. 58].

У наведених визначеннях зазначених авторів, спільною рисою є акцент на необхідності застосування спеціальних знань.

Також варто відзначити наукову позицію Ю.Я. Лози, який під судовою експертизою в адміністративному процесі розуміє перш за все самостійний правовий інститут, тобто сукупність норм адміністративно-процесуального права, що регламентують адміністративно-процесуальні правовідносини з приводу призначення, проведення експертизи, отримання і оцінки висновку експерта [4, с. 30].

Нормативно-правове визначення поняття «судова експертиза» міститься в ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», відповідно до якого судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [5].

Предметом судової експертизи є сукупність фактичних даних та обставин справи, що мають доказове значення, і встановлюються за допомогою спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки або ремесла тощо, певними методами при дослідженні матеріалів адміністративної справи з метою вирішення завдань судової експертизи, а об'єктом – джерела відомостей,

матеріальні предмети-носії інформації, які піддаються експертному дослідженню для встановлення фактичних даних, пов'язаних з розглядом адміністративної справи [4, с. 59].

Невід'ємною частиною судової експертизи є спеціальні знання. Чинне законодавство не містить легального визначення поняття «спеціальні знання», а науковці пропонують різні формулювання цього поняття.

Так, на думку В.М. Тертишника до спеціальних знань належать будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому і практичному рівню [6, с. 218].

Ю.М. Мирошніченко під спеціальними знаннями розуміє систему відомостей, отриманих обізнаною особою в результаті навчання, теоретичної чи практичної діяльності у різних галузях науки, техніки, творчості, ремесел, промислів тощо, які використовуються у передбачених законом формах з метою сприяння правосуддю [7, с. 20].

Більш широко трактує спеціальні знання М.Г. Щербаковський, а саме як професійні знання, отримані в результаті навчання, а також навички, набуті обізнаною особою у процесі практичної діяльності в різних галузях людської діяльності (науки, техніки й інших суспільно корисних сферах), що використовуються разом з науково-технічними засобами під час проведення експертизи [1, с. 11].

В.В. Юсупов пропонує розглядати зміст поняття «спеціальні знання» в цілому у судочинстві України як професійні знання у галузях науки, техніки, мистецтва, ремесла, релігії, економіки тощо осіб, які залучаються в установленому законодавством порядку до провадження та/або судового розгляду справи як спеціалісти чи експерти, вміння і навички яких сформовані під час навчання та практичної діяльності [8, с. 489].

Питання, пов'язані із призначенням та проведенням судової експертизи регламентуються процесуальним і профільним законами, а також підзаконними нормативно-правовими актами. Підставою для проведення судової експертизи в

адміністративному судочинстві є відповідна ухвала суду, якщо вона призначається за ініціативи суду чи клопотання учасників (ст. 102 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), або договір, укладений між учасником справи та експертом/установою, якщо висновок надається на замовлення. Висновки, отримані в обох випадках, мають однаковий процесуальний статус.

Особливістю призначення експертизи судом в адміністративній справі є наявність двох умов: по-перше, встановлення обставин, що мають значення для справи, потребує спеціальних знань у певній галузі, яка не належить до сфери права, і без залучення таких знань з'ясування відповідних фактів є неможливим; по-друге, жодна із сторін не подала висновку експерта з відповідних питань або подані висновки викликають обґрунтовані сумніви щодо їх достовірності та наукової обґрунтованості.

За результатами проведення судової експертизи експерт складає обґрунтований та об'єктивний висновок в письмовій формі, вимоги до якого законодавець лаконічно виклав у ст. 101 КАС України. Так, відповідно до ч. 6 та ч. 7 вказаної статті у висновку експерта повинно бути зазначено: коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, а також, за наявності, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був присутній при проведенні експертизи, питання, що були поставлені експертові, які матеріали експерт використав, а також попередження (обізнаність) експерта про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а у випадку призначення експертизи судом – також про відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [9].

Детальну увагу структурі та змісту висновку експерта, законодавець приділяє у нормативно-правових актах, що приймаються відповідними відомствами, у підпорядкуванні яких перебувають суб'єкти судово-експертної діяльності.

Висновок експерта – засіб доказування в адміністративному судочинстві, за допомогою якого суд встановлює наявність або відсутність

обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Тому, окремої уваги заслуговує експерт, як носій спеціальних знань та суб'єкт судово-експертної діяльності, який сприяє всебічному, повному й об'єктивному розгляду адміністративної справи. Його характерною особливістю, як учасника судового процесу є відсутність особистої юридичної зацікавленості в результаті розгляду справи.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» судовим експертом державних спеціалізованих установ може бути особа, яка має необхідні знання, відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшов відповідну підготовку та отримав кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [5].

До судового експерта, який не є працівником державних спеціалізованих установ законодавцем висувається додатково дві вимоги – проходження відповідної підготовки в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України і атестація.

Персональні дані зазначених судових експертів, відомості щодо присвоєння їм кваліфікації судового експерта обов'язково та відомості про застосування до судового експерта дисциплінарних стягнень вносяться до державного Реєстру атестованих судових експертів, держателем якого є Міністерство юстиції України.

Нерідко, залучаються до проведення судової експертизи сторонні фахівці з відповідних галузей знань та спеціальностей, які відсутні у штатній структурі експертної установи. До таких фахівців (експертів) застосовуються тільки деякі положення профільного закону, а саме гарантії, права, обов'язки, відповідальність, але крім відповідальності за відмову від проведення експертизи. Положення профільного закону щодо фінансового та організаційного забезпечення судово-експертної діяльності на фахівців у відповідній галузі знань не застосовуються.

Враховуючи, що судовий експерт є учасником судового процесу, останній має процесуальні права та обов'язки.

Згідно ч. 6 ст. 68 КАС України експерт має право: 1) ознайомлюватися з матеріалами справи; 2) заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом; 3) викладати у висновку експерта виявлені в ході проведення експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання; 4) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження; 5) для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків; 6) користуватися іншими правами, що надані Законом України «Про судову експертизу» [9].

Профільний закон, крім визначених у КАС України прав експерта встановлює такі: 1) подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта; 2) одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням; 3) проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом (п.п. 4-6 ч. 1 ст. 13) [5].

Головним обов'язком судового експерта є надання обґрунтованого та об'єктивного письмового висновку на поставлені йому питання, а також з'явитися за викликом до суду та роз'яснити свій висновок, відповісти на питання суду та учасників справи (ст. 68 КАС України). Закон України «Про судову експертизу» зазначає ще про один обов'язок – заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі (п. 3 ч. 1 ст. 12).

Зазначений закон також чітко визначає, що не може проводити судову експертизу та виконувати обов'язки судового експерта особа, яка: 1) визнана в установленому порядку недієздатною; 2) має не зняту або не погашену судимість; 3) на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією; 4) на яку накладалося дисциплінарне стягнення у виді припинення права на проведення судової

експертизи за відповідною експертною спеціальністю (ст. 11).

Потрібно зазначити, що припинення права на проведення судової експертизи за відповідною експертною спеціальністю є «найсуворішим» дисциплінарним стягненням, який може бути застосований до судового експерта за вчинення ним дисциплінарного проступку. Дисциплінарним проступком у судово-експертній діяльності є: 1) самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи; 2) проведення судової експертизи судовим експертом, який є працівником державної спеціалізованої установи, без письмового доручення його керівника у разі призначення (замовлення) проведення судової експертизи державній спеціалізованій установі; 3) передоручення проведення судової експертизи іншій особі з порушенням встановленого законодавством порядку; 4) порушення без поважних причин вимог законодавства щодо строків проведення судової експертизи; 5) вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі питань права; 6) невиконання судовим експертом, який не є працівником державної спеціалізованої установи, вимог законодавства щодо організації робочого місця судового експерта; 7) ухилення судового експерта, який не є працівником державної спеціалізованої установи, від проведення перевірки його діяльності та/або перешкоджання ним проведенню такої перевірки; 8) порушення порядку зберігання та поводження з об'єктами дослідження, матеріалами справи (провадження), що призвело або може призвести до їх втрати або пошкодження; 9) застосування руйнівних методів дослідження з порушенням встановленого законодавством порядку; 10) неповідомлення у встановленому законодавством порядку держателю державного Реєстру атестованих судових експертів відомостей щодо настання обставин, які підлягають внесенню до такого реєстру за повідомленням судового експерта; 11) порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта; 12) невиконання або неналежне виконання су-

довим експертом без поважних причин покладених на нього обов'язків, що стало підставою для постановлення судом окремої ухвали, в якій порушено питання щодо дисциплінарної відповідальності судового експерта (ст. 14) [5].

Висновки. Таким чином, судова експертиза в адміністративному судочинстві є складним поліаспектним правовим явищем, яке характеризується поєднанням елементів спеціальної діяльності, форм пізнання та процесуального інституту. Ефективність її застосування передбачає використання спеціальних знань для встановлення фактичних обставин у публічно-правових спорах, що виходять за межі загальноюридичної компетенції суду.

Аналіз наукових підходів свідчить про відсутність єдності у визначенні правової природи судової експертизи, однак спільним для більшості концепцій є визнання визначальної ролі спеціальних знань та експерта як їх носія. Саме через експертний висновок спеціальні знання трансформуються у процесуально значущий доказ.

Судовий експерт в адміністративному процесі є учасником судочинства, який наділений чітко визначеними правами, обов'язками та гарантіями незалежності, що виключає його зведення до ролі технічного виконавця. Ефективність судової експертизи безпосередньо залежить від професійного рівня експерта, дотримання ним процесуальних і етичних стандартів, а також від належного використання судом результатів експертного дослідження.

Література

1. Щербаківський М.Г. Призначення та проведення судових експертиз. Харків: Фактор, 2011. 400 с.
2. Бичкова С.С. Експертиза в цивільному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2003. 176 с.
3. Джафарова М.В. Процесуальні питання експертизи в адміністративному судочинстві. *Юрист України*. 2011. № 4(17). С. 53–58.
4. Лоза Ю.Я. Експертиза в адміністративному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2011. 204 с.
5. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-ХІІ. *Відомості Верхов-*

ної Ради України. 2021. № 16. Ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

6. Антонов К.В., Сачко О.В., Тertiшник В.М., Уваров В.Г. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / за заг. ред. В.М. Тertiшника. Київ: Алерта, 2015. 293 с.

7. Мирошниченко Ю.М. Використання спеціальних знань під час судового розгляду кримінальних справ / за ред. проф. М.Г. Щербаківського. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2022. 97 с.

8. Юсупов В.В. Спеціальні знання при проведенні кримінального провадження та в інших видах судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 486–490. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/111>

9. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 лип. 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 38. Ст. 320.

References

1. Shcherbakovsky M.H. Pryznachennya ta provedennya sudovykh ekspertyz. Kharkiv: Faktor, 2011. 400 s.

2. Bychkova S.S. Ekspertyza v tsyvilnomu protsesi Ukrayiny: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Kyiv, 2003. 176 s.

3. Dzhafarova M.V. Protsesualni pytannya ekspertyzы v administratyvnomu sudochynstvi. *Yuryst Ukrayiny*. 2011. № 4(17). S. 53–58.

4. Loza Yu.Ya. Ekspertyza v administratyvnomu sudochynstvi: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kharkiv, 2011. 204 s.

5. Pro sudovu ekspertyzу: Zakon Ukrayiny vid 25 lyut. 1994 r. № 4038-XII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2021. № 16. St. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

6. Antonov K.V., Sachko O.V., Tertyshnyk V.M., Uvarov V.H. Teoriya dokaziv: pidruchnyk dlya slukhachiv mahistratury yurydychnykh vuziv / za zah. red. V.M. Tertyshnyka. Kyiv: Alerta, 2015. 293 s.

7. Myroshnychenko Yu.M. Vykorystannya spetsialnykh znan pid chas sudovoho roz·hlyadu kryminalnykh sprav / za red. prof. M.H. Shcherbakovskoho. Kharkiv: Kharkivskyy natsionalnyy universytet vnutrishnikh sprav, 2022. 97 s.

8. Yusupov V.V. Spetsialni znannya pry provedenni kryminalnoho provadzhennya ta v inshykh vydakh sudochynstva. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*. 2023. № 3. S. 486–490. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/111>

9. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 06 lyp. 2005 r. № 2747-IV. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2021. № 38. St. 320.

Mykola Legenkyi

FORENSIC EXAMINATION IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS: LEGAL NATURE AND PROCEDURAL STATUS OF THE EXPERT

State University «Kyiv Aviation Institute»
Lyubomyr Huzar Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: mykola.legenkyi@npp.kai.edu.ua

The purpose: to clarify the essence and legal nature of forensic examination in administrative proceedings, to analyze scholars' views on its definition, and to study the procedural status of a forensic expert. **Research methods:** the logical-semantic method was applied to define the concepts of "forensic examination" and "special knowledge." The dialectical method of cognition was used to determine the legal nature of forensic examination and the procedural status of the expert. Through analysis and synthesis, the peculiarities of forensic examination in administrative proceedings were identified. **Results:** the article presents a comprehensive study of the institution of forensic examination in administrative proceedings in Ukraine, which ensures objectivity and completeness in the consideration of public-law disputes. Attention is given to the analysis of scientific approaches to defining the concept of "forensic examination," demonstrating the polysemy and multi-aspect nature of this phenomenon. It is substantiated that forensic examination is a distinct legal institution requiring a consistent approach to its legal regulation and practical application. Its procedural significance lies in the ability to obtain a scientifically grounded opinion that serves as a means of evidence in a case. Considerable attention is devoted to specialized knowledge, which is an essential component of forensic expert activity, as well as to the legal status of the expert as a subject endowed with rights and obligations. The grounds for disciplinary liability of the expert and the limits of their professional activity are generalized. The article also separately examines the requirements for experts established by current legislation and the conditions for admission to conduct examinations. The conclusion is substantiated that the effectiveness of using forensic examination as a method of establishing the truth depends on the level of the expert's professionalism. **Discussion:** the effectiveness of using forensic examination as a means of establishing the truth in administrative proceedings directly depends on the level of professionalism of the expert, their adherence to procedural and ethical standards, as well as the proper use by the court of the results of the expert's study.

Key words: administrative process; administrative proceedings; forensic examination; procedural status of the expert; expert opinion; special knowledge; means of proof.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2025